IULIA MĂRGĂRIT

CÂTEVA OBSERVAŢII ASUPRA VOCABULARULUI DIN SATUL RACOVIŢA, JUD. TIMIŞ

1. Cele câteva observaţii privind vocabularul din satul Racoviţa, jud. Timiş se limitează, în mod evident, la sus-numita localitate, în funcţie de materialul documentar avut la dispoziţie. Este vorba de *Glosar de termeni dialectali din satul Racoviţa, judeţul Timiş* de Simion Todorescu-Racoviceanu, publicat în 2013. Lucrarea se înscrie în vechea tradiţie a cărturarilor bănăţeni care, în urmă cu un secol, primii la nivelul provinciilor româneşti, au valorificat materialul dialectal, mai întâi sub aspect monografic: S. Liuba şi A. Iana (1895), apoi E. Novacoviciu (1924) şi L. Costin (1926, 1934) au reluat aceeaşi acţiune, dar sub aspect lexical. După ce, în 2009, publicase *Glosar de termeni din comuna Racoviţa, judeţul Timiş*, preocupat de identitatea lingvistică a locuitorilor din satul său natal, omonim, Simion Todorescu-Racoviceanu, în linia lui Emilian Novacoviciu şi a lui Lucian Costin, şi-a propus realizarea unui nou *Glosar de termeni dialectali*, în exclusivitate, pe baza lotului de cuvinte din satul Racoviţa, valorificat deja în corpusul anterior, dar completat, ulterior, prin aplicarea unui instrument ştiinţific, *Chestionarul Noului Atlas lingvistic român*. Prin volumul astfel proiectat, autorul a decis să-şi scoată din indiviziune, sub aspectul vocabularului, localitatea de obârşie. Încercarea de a delimita graiul propriu se justifică fie şi prin valoarea simbolică a acestuia. După cum remarca prefaţatorul lucrării, Simion Dănilă (2009, p. 15), la prima apariţie, limba oricărui vorbitor, înainte de a fi literară, „ este graiul căminului în care vine pe lume, graiul mamei, apoi al localităţii natale, apoi, în cercuri concentrice, al unor zone din ce în ce mai largi, până la atingerea nivelului naţional; aşadar, el parcurge un itinerar lingvistic din ce în ce mai complex, de la mica bătătură părintească la marea vatră a neamului”. Prin *Glosarul* „secund”, ni se propune un astfel de traseu lexical, de la „kilometrul zero” = aşezarea de baştină a lui Simion Teodorescu-Racoviceanu.

2. Confruntarea cu „realitatea lingvistică” cuprinsă în coloanele din *Glosar* permite cititorului-filolog identificarea unor categorii de cuvinte reprezentative pentru graiul cercetat. Altfel spus, lexemele incluse se pot organiza pe straturi, aşa cum s-au aşezat în timp, la scara redusă a microramificaţiei dialectale amintite, reproducând istoria acesteia, parte componentă a graiurilor din structura subdialectului bănăţean, la rândul lui, parte componentă individualizată a dacoromânei.

2.1. *Arhaisme de origine latină*. Dintre lexemele moştenite se întâlnesc câteva specifice secolului de început al culturii române, ulterior, în restrângere, cu circulaţie regională, uneori, chiar în partea locului, adică în aria vestică: *cure* „a fugi, a alerga” < *currere, hoare* „păsări de curte” < *ovaria, păcurar* „cioban, păstor” <

BDD-V662 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:44 UTC)

pecorarius; ca formă: *scamn* < *scamnum*, ori cu semantism specific acelei epoci: *cotropi* „a acoperi, a copleşi (o cultură) < **contorpire*: *Buiedzâli* [= buruienele] ***or cotropit*** *piparca*; *cruntat* „însângerat", part. de la *crunta* < *cruentare*; *dezmierda* „răsfăţa" < **dismerdare*; alteori, şi cu o anumită familie lexicală, dezvoltată în plan intern: *imală* „noroi" < *ima*, refl. „a se murdări de noroi" < *limare*, *imăla*, *imăli* „idem" < *imală*, *imălat*, *imălos* „plin de noroi"; altele, precum *curechi* < *coliculus*, *cute* < *cotem*, *moare* < *moria*, stabilind opoziţii în cadrul repartiţiei dialectale a dacoromânei, în corelaţie cu *varză* < *vir(i)dia*, *gresie* < cf. alb. *gëresë*, *zeamă de varză* din aria sudică. Semnalăm şi atestarea indirectă a unor cuvinte moştenite din latină, cu semantisme, deopotrivă, arhaice, prezente, exclusiv, în glosarea derivatelor înregistrate[1], cu alte cuvinte, neintroduse în corpusul de cuvinte: *codrean* „om de *munte*, de *codru*", dar *codru* „munte" < **quodrum* < *quadrum*, semnalat încă de Anon. Car.: *kodru*, nu figurează în *Glosar*. Există şi situaţii de modificări semantice, unde noua accepţie perpetuează o anumită conotaţie a semantismului primordial, în aceleaşi condiţii de atestare indirectă: *sorteală* (= *sorceală*) „noroi" reprezintă verbul *sorti* „a (se) murdări" şi, totodată, numele, bază derivativă, *soartă* „placentă" < *sortem*, ambele absente din corpusul de cuvinte. Evoluţia de înţeles a derivatului înregistrat a avut loc în direcţia celui originar, căci persoana care asistă la eliminarea placentei, în mod fatal, se murdăreşte, diferă numai sursa: *sânge* într-un caz, *noroi* în celălalt. Se cuvine să semnalăm implicarea simetrică a aceluiaşi lexem, *soartă*, într-o valorificare similară, *sortili* „a se murdări" în graiurile din Basarabia (Mărgărit 2005, p. 173–175).

2.2. *Împrumuturi vechi slave*. În *Glosar* figurează lexeme de provenienţă slavă, cu semantism învechit: *bufari* „caiet, registru, catastif" < *bukvarĭ* „abecedar", sensibila modificare de înţeles având loc în linia semantismului etimologic; *feştilă* „fitil" <*svěštilo*, *val* „supărare, necaz" < *valŭ*, în expr. *a-şi face de val cu ceva sau cu cineva* „a-şi pricinui necazuri, neajunsuri, a-şi face rău": *M*[i]-***am făcut*** *numa* ***dă val*** *cu mâţa asta*. Cu modificare de sens, apare şi *teslă* [ceslă][2] „mistrie" < *tesla*, în prezent, înţeles cu circulaţie exclusiv regională.

Şi unele elemente vechi slave sunt atestate indirect, adică fără statut de cuvânt-titlu: *jale* (înv.) „doliu" < *žalĭ*, semantism evident în glosa pentru *jăli* „a ţine *doliu* după cineva". Altele se perpetuează în structura unor compuse rezultate prin aglutinare: *muncă* < *monka* „chin, caznă" şi *silă* < *sila* „forţă, putere", ambele antrenate în vechi construcţii prepoziţionale cu *a* < lat. *ad*, în cele din urmă, dispărute prin absorbţia conectivului de către numele în postpoziţie: *amuncă* „cu chin, cu greu", respectiv, *asilă* „cu forţa, prin constrângere".

2.3. Tot între elementele învechite amintim lexemul *lete* (*lece* şi *liece*) (et. nec.), din structura loc. adv. *pe îndelete*, la nivelul limbii comune, conţinând, în succe-

[1] Cercetând astfel de cazuri, identificate în lucrări cu acelaşi profil, le-am denumit „atestări involuntare" (vezi Mărgărit 2011, 2013).

[2] În prezentarea corpusului de cuvinte, autorul nu practică literarizarea, ci încearcă să reproducă rostirea locală. De aceea, consecvent, se întâlnesc notaţii de felul celei marcate între paranteze.

BDD-V662 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:44 UTC)

siune, conectivele care s-au aglutinat, *în, de*. *Lete* figurează, în dicţionare, cu definiţia „timp liber, răgaz” alături de construcţiile arhaice *a lete, cu letea, în lete* „încet, fără grabă” (DA). Cu acelaşi sens şi în aceleaşi structuri învechite, *lece* figurează şi în *Glosar*.

2.4. *Elemente regionale*. Autorul înregistrează, majoritar, în chip firesc, categoria lexicală în cauză. Aceasta reprezintă împrumuturi din limbile învecinate: sârbă, bulgară, maghiară. În toate cazurile enumerate, ca şi în cel al elementelor de origine germană, este vorba de influenţe populare, specifice graiurilor bănăţene, reflectate, în general, în domeniile vieţii materiale.

2.4.1. *Elemente de origine sârbă*. Conform numărului mare de împrumuturi, cea mai intensă înrâurire se datorează *limbii sârbe*. Lexemele parvenite din sursa menţionată individualizează graiurile respective în configuraţia dialectală a dacoromânei. Fiind numeroase, ele se pot grupa tematic: natură: *cleanţ* „teren în formă de triunghi” < *klánac, gai* „pădurice” < *gaj, iorgovan* „liliac” < *jorgovan, loză* „vrej de dovleac < *loza, lubeniţă* „pepene verde” < *lubenica, ludai* „dovleac” < *ludaj*; *măgrin* „salcâm” < *bagrin*; îmbrăcăminte: *clăbăţ* „căciulă mare din blană de miel” < *klobuc, cabaniţă* „zeghe” < *kabanica, pămucă* „vată” < *pamuka, somot* „catifea” < idem, *sucnă* „fustă” < *suknja*; casă, gospodărie: *acov* „butoi” < *akov, călai* „vas smălţuit” < *kalaj, călpac* „capac (la cazanul pentru fiert ţuica”) < *kalpak, clet* „cămară” < *klet, copańe* „copaie” < *kopànja, cotarcă* „pătul” < *kotarka, poneavă* „cuvertură” < *ponjava*; băuturi, mâncăruri: *comină* „prune fermentate pentru ţuică” < *komina, jigăriţă* „plămân” < *(bela) džigerica, lipină* „lipie” < *lepinja, petmedz* „magiun” < *pekmez, slastă* „(mâncare) de frupt” < *slasta*; ocupaţii, funcţii: *casap* „măcelar” < *kasap* „idem”, *chinez* „primar” < *knez, pecar* „brutar” < *pekar, pilari* „negustor, speculant, precupeţ” < *piljar*; *şăgârt* „ucenic” < *šegrt, şumari* „pădurar” < *šumar*; păsări: *cobăţ* „uliu” < *kobac, tutcă* „curcă” < *tuka*; relaţii sociale: *avaniţă* „intrus, pierde vară” < *avanica, baică* „moaşă” < *bajka, gost* „oaspete, musafir” < *idem, uică* „unchi” < *ujka*; relief: *gomilă* „movilă, dâmb” < *gomila, pesăc* „nisip” < *pesak*.

2.4.2. *Elemente de origine germană*. Acestea însumează nume de: ocupaţii, profesii: *boactăr* „paznic de noapte” < *Wächter, ledăr* „tăbăcar” < *Lederer, maor* „zidar” < *Mauer, moaler* „fotograf, zugrav, pictor” < *Maler, paore* „ţăran” < *Pauer, şloasăr* „lăcătuş, strungar” < *Schlosser, şpengler* „tinichigiu” < *Spengler, şustăr* „cizmar” < *Schuster, tişlăr* „tâmplar” < *Tischler, voagnăr* „rotar” < *Wagner*; casă, accesorii: *credenţ* „dulap de bucătărie” < *Kredenz(tisch), ferang* „perdea” < *Fehrang, piglais* „fier de călcat” < *Bügeleisen, raină* „cratiţă” < *Reine, raipelţ* „chibrit” < *Reibhőlzer, strujac* „saltea” < *Strohsack, şpais* „cămară” < *Speis, ţagăr* „arătător la ceas” < *Zeiger, ţin* „cositor” < *Zinn*; masă, mâncăruri, băuturi: *ciuşpais* [= ţuşpais] „tocană de legume” < *Zuspeis, fruştuc* „masă de dimineaţă” < *Frűhstűck, croafnă* „gogoaşă” < *Krapfen, trinc* „ţuică slabă care curge ultima la cazan” < *trink*; civilizaţie: *aizâmban* „tren” < *Eisen Bahn, fărtiri* „locuinţă închiriată” < *Quartier, ţăitung* (înv.) „ziar” < *Zeitung*; fructe, legume: *părădaisă*

BDD-V662 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:44 UTC)

„pătlăgea roşie” < *Paradeis*, *pomoroancă* „portocală” < *Pomeranze*, *ţitroană* „lămâie” < *Zitrone*; acţiuni: *grătula* „a felicita” < *gratulieren*, *şpăţări* „a se plimba” < *spazieren*; nume de boli: *fras* „epilepsie; apoplexie” < *Fraisen* „crampe”: *Mânca-ce-ar* ***frasu****!*

2.4.3. *Lexeme de origine bulgară*. Dintre acestea, menţionăm: *cănată* „cană mare de lut” < *kanata*; *clisă* „slănină” < *klisa*, *găligan* „porc mistreţ” < *gligan*, sens dispărut în restul teritoriului, *glavă* „căpăţână de usturoi” < *glava*, cu înţelesul din limba de origine, neconsemnat în dicţionare; *givăr* [= devăr] „cavaler de onoare; vornicel” < *dever*, *ligav* „mofturos la mâncare” < *ligav*, *rovină* „mlaştină, loc mlăştinos” < *rovina*, *peteică* „butonieră” < *petelka*, *târgoli* „a se rostogoli” < *tărkolja*.

2.4.4. *Împrumuturi maghiare*: *boitar* „păstor de boi” < *boytár*, *călărabă* „gulie” < *kalaráb*, *chip* „fotografie” < *kép* (cu circulaţie în limba veche), *conţ* „bucată de pâine” < *konc* (răspândit, mai ales în Trans., Mold.), *covaci* „fierar” < *kovács*, *curt* [d. câini] „fără coadă” < *kurt*, *drot* „sârmă” < *drót*, *fârtari* „sfert” < *fertály*, *mozi* „cinematograf” < *mozi*, *pălască* „ploscă” < *palaszk*, *şod*, *şoadă* „caraghios” < *sod*, *şoloactăr* „oblon” < *salugáter*, *şpoier* „maşină de gătit” < *spórhej*, *tintă* „cerneală” < *tinta*, *târnaţ* „pridvor” < *tornac*, *tolcer* „pâlnie” < *tőlcser*, *tormac* „hrean” < *tormák*.

2.4.5. *Elemente turceşti*. Împrumuturile de origine turcă au pătruns, în marea lor majoritate, prin intermediul limbii sârbe; de pildă, *babaluc*, *din* ~ „din vechime, din moşi-strămoşi” < srb. *babaluk* < tc. idem, găsindu-se, restrictiv, în zonă. Altele, precum *casap*, au parvenit în acelaşi mod < srb. *kàsap*, dar, în alte părţi ale teritoriului românesc (Mold.), au venit direct din limba turcă: *kasap*. În aceeaşi situaţie, mai sunt şi altele: *diliu* „nebun, prostovan” < srb. *dèli*, tc. *delï*, *duchean* „prăvălie” < srb. *dùćan*, tc. *dűkkân*, *hăndic* „tranşee, şanţ” < srb. *hendek*, tc. idem, *săiman* „creştin din oastea turcească” < srb. *sèjmen*, tc. *seymen*.

2.4.6. *Neologisme*. Vocabularul neologic este reprezentat, între altele, de „foste” elemente noi, astăzi cu un pronunţat caracter învechit. Majoritar, acestea au fost preluate din terminologia latinistă transilvăneană: *ablegat* „deputat” < *ablegatus*, *anziliri* „inginer”, corespondent pentru împrumutul din varianta standard, it. *ingegnere*; *arvocat*, în loc de *avocat* < fr. *avocat*, lat. *advocatus*, *honora* „a cinsti”, conform unei variante latinizante: *honorare*; următoarele două reflectă, prin fonetismul regional, împrumuturile corespunzătoare din germană: respectiv, *răpţet* < *răţept* < *Rezept*, *răţipisă* „recipisă” < *Rezepisse*; altele, de origine romanică, de asemenea, cu caracter învechit, figurând în dicţionare cu menţiunea „ieşit din uz” *depeşă* „scrisoare, telegramă”, *depeşa* „a expedia o depeşă”. Tronsonul unor astfel de cuvinte atestă o anumită „modernizare” a vocabularului dialectal, pentru o epocă trecută, absentă în alte zone.

2.5. *Formaţii interne*. *Glosarul* cuprinde numeroase cuvinte, create prin mijloace proprii, unele noi, absente din dicţionare şi din alte glosare.

2.5.1. Dintre creaţiile interne, derivatele sunt cele mai numeroase.

BDD-V662 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:44 UTC)

2.5.1.1. Cele mai multe, create cu *derivative de circulaţie generală*, constituie, totuşi, *formaţii dialectale* datorită *bazei* antrenate, care are un astfel de caracter. De pildă, nume de agent cu *-ar, -er*: *bicari* „îngrijitor de *bici* [= tauri comunali]" (< *bic* < srb. *bik*), formaţie inedită, *căbănicer* „croitor de şube, *cabaniţe*" (cf. srb. *kabanica*), înregistrat de L. Costin (1934) şi de D. Gămulescu (1974), *cădari* „constructor de *căzi*, butoaie", atestat în Anon. Car. < *cadă* < sl. *kadĭ*; *fărbari* „vânzător de *farbe* (= vopsele); boiangiu" < *farbă* < germ. *Farb*, inedit, ca şi următorul, *golâmbari* „crescător de *golâmbi* (= porumbei) < sl. *golabŭ*; *păcicar* [= păticar] „farmacist", înregistrat pentru Ban. şi Trans. (DLR) < *potică* < magh. *patika*, *uiegar* „geamgiu" < *uiagă* < magh. *üveg*, neatestat cu acest sens, *văiegar* „piuar" < *văiagă* (et. nec.), consemnat de S. Liuba şi A. Iana (1895), dar şi colective, cu acelaşi afix: *firizari* „rumeguş" (= resturi de lemn rezultate la tăierea cu *firizul* „fierăstrăul" < magh. *fűrész*), formaţie inedită; nume de agent cu *-aş*, toate atestate ca învechite, cu o singură excepţie: derivatul *cărţaş*", în dicţionare, cu sensul „cartofor, jucător de cărţi figurează cu unul inedit „poştaş" < *carte*, pl. *cărţi* „scrisoare"; *dobaş* „toboşar" < *dobă* < magh. *dob*; *duhănaş* „fumător" < *duhan* < srb. idem; *gropaş* „gropar", *lăutaş* „lăutar"; dar şi nume de agent, deverbale cu *-ător, -itor*: *păzitor* [*păzător*] „cioban", semantism inedit, *năimitor* „salahor, zilier", *năiemi* „a tocmi, a angaja cu plată" < *năiem* < sl. *najemŭ*, derivat specific pentru Ban.; cu acelaşi afix, nume de obiecte: *aninătoare* „agăţătoare" < *anina* < *lat. *anninare*, de clădiri: *belitoare* „abator" < *beli* < v.sl. *bĕliti*; de boli: *ruptoare* „diaree" (< *a rupe la inimă*), toate cu sensuri noi; nume concrete şi abstracte cu *-eală*, având şi înţelesuri inedite: *acreală* 1. „murătură". 2. [fig.] „supărare", *căzneală* „insultă", *clenţăneală* [fig.], „ceartă, sfadă", *gireseală* [= direseală] 1. „argăseală"; 2. „rântaş" < *direge* < *diregere*; deverbale cu *-itură*: *acritură* [fig.] „răutate", inovaţie de sens, *adogătură* (înv.) „adaos", *avenitură* „venetic", înv., atestat pentru Ban., *dumicătură* „tocătură" < *dumica* < *demica* < lat. *demicare*, semantism inedit, *părăsitură* „părăsire, paragină", *pogitură* [= poditură] „fixare a podelelor", înţeles absent din dicţionare, ca şi pentru *sucitură* „plăcintă", semnificaţie necunoscută, la fel, *şlompătură* „fiinţă *şloampătă*", derivat inedit; *-işte* apare, firesc, în derivate, nume de culturi: *prunişte*, *tulcişte*, atestate pentru aria vestică, *cânepişte*, cu un sens suplimentar, pe lângă cel de „loc cultivat cu cânepă", „teren însămânţat cu orice tip de plante agricole, de dimensiunea unei *culturi de cânepă*": *cânepişte de cucuruz*; dar şi nume inedite de locaţii, după obiect: *căzănişte* „locul unde funcţionează *cazanul* de ţuică"; *-iţă* figurează în derivate regionale, prin temă, dar şi prin formant, cu două valori: a. moţională: *pilăriţă* „precupeaţă", alături de *pilari* (vezi *supra*, **2.4.1.**), *păoriţă* „ţărancă", se subînţelege, în cuplu cu *paore* (*ibid.*), ambele incluse în DLR pentru Ban.; *golâmbiţă* „porumbiţă" < *golâmb*, var. inedită în raport cu *golumbiţă*; b. diminutivală: *gonghiţă* < *goangă* „insectă", derivat nou, ca şi următorul, *ludăiţă* „dovlecel", plantă diferită faţă de baza *ludai* „dovleac turcesc" (*ibid.*), *poneviţă* „cearşaf; acoperitoare a patului mai subţire decât *poneava*; cuvertură" (*ibid.*), semantism neînregistrat, *puichiţă* dim. de la *puică*, absent din dicţionare; *-oc* creează

BDD-V662 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:44 UTC)

augmentative: *botoc* „*bâtă* mare”< *bâtă* (cu acomodare), *dărăboc* „bucată mai mare decât *dărabul*”, *măroc* „mai *mare* decât este normal”, *omănoc* „*om* mare”. DA confirmă calitatea de augmentativ pentru *dărăboc*, fără localizare, iar DLR pentru *omănoc* (Ban.). Unele dintre verbele înregistrate din *Glosar*, create cu derivatele *-a* sau *-i* au caracter regional: *făloşi* refl. „a se făli”, *probi* „a încerca”; câteva au fost atestate cu alt sens: *fărbălui* „a vopsi”, faţă de „a stropi via” (Paşca 1928) sau cu altă formă: *bităngălui* „a hoinări, a vagabonda”, *hibălui* „a-şi provoca un necaz”, în comparaţie cu formele deja înregistrate, *bităngăli* şi *hibăli*. Ca formaţii inedite, menţionăm: *fişcăli* „a instrui, a dăscăli” < *fişcal* „avocat” < srb. *fiškal*, *boitări* „a păstori boii (în calitate de *boitar*)”, *flendora* „a atârna, a spânzura” < *flendură* „zdreanţă” < săs. *flender*, *fodora* „a încreţi”, *fodor* „manşetă încreţită” < magh. idem, *hăsnui* (*hăznui*) „a (se) folosi (de ceva) < *hasnă* < magh. *haszon*: *măistori* „meşteri”, *focui* „a alimenta focul”, după DA neobişnuit, *vândrăşi* „a hoinări” < *vandraş* „vagabond” < *vandră* „idem” < magh. *vándor*.

2.5.1.2. Alte derivate *au caracter regional*, nu numai datorită bazei, ci şi *formantului*. Aici se înscrie particula derivativă arhaică *-oń* < lat. *–oneus*, care conferă derivatelor mai multe valori: a. augmentativă: *acóń* „ac mare (de cusut)”, *bolândóń* < *bolând* „nebun incurabil”, *bubóń*, *găzdóń* „mare gazdă, proprietar”, *linguróń*, *nărodóń*, *porcotóń* 1. „porc mare”; 2. [fig., despre un individ] „mare neruşinat”, *scrofoáńe* „*scroafă* mare”, *tălpoáńe* „*talpa* casei”, prin urmare, derivatul exprimă dimensiunea corespunzătoare. Alte derivate, tot de la adjective, *crudóń*, *dulcóń*, *mănuntóń* „conţin”, în semantism, o „cantitate mică” din calitatea bazei „puţin crud”, respectiv, „puţin dulce”, „puţin mărunt”. În esenţă, identificăm valoarea diminutivală, în sensul că baza este reprezentată, în slabă măsură, în derivat. În aceste cazuri este vorba de relaţia specială dintre diminutive şi augmentative (Dimitrescu 1968), în exprimarea celor două valori antonimice prin acelaşi formant. Aceste modificări „valorice”, conferite de afix, nu sunt notate în *Glosar*, fapt pentru care, baza şi derivatul apar cu aceeaşi glosă c. valoare moţională: *golâmbóń* „porumbel mascul”, în raport cu *golâmbiţă*, *măşcióń* [= măştioi] reproduce *măştihóń*, pereche corespunzătoare pentru *maşce* (= *maşte* < *maştehă*).

Tot aici amintim şi câteva formaţii izolate, unele, învechite şi regionale, altele, inedite, fără să realizeze serii, dar care individualizează graiul din punctul de vedere al derivării. Majoritar, acestea sunt adverbe create prin derivare: *-iu*: *orbiu* „orbeşte”, semnalat în construcţia *cu orbiu* pentru veacul al XVII-lea, în aceeaşi zonă (Chircu 2012, p. 67), derivativ rămas sporadic, în Racoviţa, figurând cu încă o atestare: *zăluichiu* „cruciş, în cruce” < *[d]zăluică* „cusătură în formă de cruce pe pânză”; *-iş*: *napoiş*, prin atracţia seriei de adverbe corespunzătoare: *cruciş*, *furiş*, *pieziş*; *napoişilea* poate după *îndărătelea*, *iutigan* [*iucican*] „foarte iute”, creaţie analogică după *mărigan* (Mărgărit 2013), la rândul lui apărut prin atracţia lui *găligan*, folosit cu valoare adjectivală. În var. *iutegan*, adverbul a fost atestat pentru Oltenia de G. F. Ciauşanu (1931). Ultimele formaţii nu au fost comentate până în prezent.

BDD-V662 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:44 UTC)

2.5.1.3. Formaţiile cu prefixe, ca şi cele cu sufixe, în general, reprezintă două categorii de derivate: unele, învechite, altele, inedite.

2.5.1.3.1. Din prima categorie menţionăm: *deschiotora* < *des* + *încheotora* < *în-* + *cheotoare*, *despreuna* < *des-* + *împreuna*; *dezbumba* < *des-* + *îmbumba*; *îmbumba* (refl.) „a (se) încheia la *bumbi*” (Mold., Trans., MDA), specific provinciei, *îmbubiţa*, cu semantism figurat foarte sugestiv „a instiga”, analizabil prin *bubiţă* „vierme de mătase” < srb. *bubica*, *împupi* „a îmboboci” < *pup* „boboc de floare” < srb. idem.

2.5.1.3.2. Din cea de a doua categorie, menţionăm *încârni* „a strâmba, a îndoi” şi, în general, formaţiile cu *ne-*, în marea lor majoritate, antonime pentru bazele simple, *nechitit* (*năchitit*), „nearanjat” < *chitit*, *neoteşit* (*năoceşât*) „neastâmpărat, neliniştit” < *oteşit* < *oteşi* „a se potoli”, *nepreţăluit* (*năpreţăluit*) „nepreţuit; *nepristenit* (*năpristenit*) „nepotolit”; *netuşinat* (*nătuşinat*) [despre oi] „netuns”. Unul dintre aceste derivate, *nebun* (*năbun*), conservă înţelesul etimologic, „care nu e bun; rău”, fără alte conotaţii. Altele reprezintă interesante evoluţii de formă şi de sens, neatestate până în prezent. Este cazul pentru *nelăţit* (*nălăţit*) [despre haine, rufărie] „nespălat, murdar, soios”, analizabil prin part. **lăţit* < **lăţi*. La rândul lui, virtualul *lăţi*, se analizează prin *lat*, part. verbului moştenit *la, a se* ~ < *lavare*, atestat de T. Pamfile (1910, p. 370) şi, recent, la românii din Ucraina (TD – Nistru, p. 210). Dacă **lăţi*, **lăţit* semnifică *spăla*, *spălat*, atunci *nelăţit* (*nălăţit*) înseamnă „nespălat, murdar”, atestând indirect forma pozitivă de participiu.

2.5.1.4. *Derivate regresive*. În *Glosar* sunt „prinse” interesante formaţii de acest fel. Pe lângă cele deja atestate, cu menţiunea „reg.” : *mir* „mirare”, *de mirul lumii* < *mira*, „înv. şi reg.” *smintă* „greşeală” < *sminti*, *socoată* < *socoti*, „rar” *scoarnă* < *scorni*, apar şi creaţii inedite: *arteză* < *arteziană*, *fântână* ~; *cvită* < *cvitanţă* (nu excludem nici posibilitatea de a fi fost împrumutat din sârbă, unde circulă şi în această formă), *moclu* „vişin” < *moacle* „vişine”.

2.5.2. *Compunerea* este un procedeu bine reprezentat:

2.5.2.1. *aglutinare*: *áidomińe!* pe baza expresiei trimembre, corespunzătoare „vai de mine!”, în var. fonetică locală, *aldăoară* < *altă oară*, *alescă* „fireşte că…” *amuncă*, *asâlă*, sinonime, prin contopirea construcţiilor pe baza prepoziţiei arhaice *a*, *băsamcă* „poate” < *bag sama că* (Iordan 1950, p. 275), *calumea*, „corect, potrivit”, *casoraş* „primărie” < casa oraşului, *crică* < *cred că…*, *dăbaşca* „separat” < *de-a başca*, *dăolat* „prăjitură (din aluat!)”, *dăunge!* [= de unde!] „exclus, nici pomeneală!”, *măcincă* [= mătincă] „poate” (Iordan 1950, p. 276), atestat pentru graiurile moldoveneşti, de ambele părţi ale Prutului;

2.5.2.2. *alăturare*: *babă de buric* „moaşă”, *casă de bolânzi* [= nebuni]; ~ ~ *năroz* [= nebuni] „ospiciu”, *cârpă mică* „batistă”, *domn cătănesc* „ofiţer”, *nima-n drum* „om fără valoare, de nimic”, *numa şi numa* „continuu”, *piparcă dă dires* „boia”, *nume dă pociumb* „poreclă”, *sarmă dă piparcă* „ardei umplut”, *ţoale dă ţânut* „haine de sărbătoare”, *untură mare* „osânză”.

BDD-V662 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:44 UTC)

2.5.3.4. *Semantismul* este un domeniu în care apar multiple modificări. Glosarul înregistrează evoluţii de sens inedite: *caznă* „ruşine, batjocură”, ca o consecinţă a sensului etimologic „chin, suferinţă”. Expresia *mi-i de caznă în sat* exprimă tocmai acest înţeles, ca şi verbul creat de la nucleul-bază: *căzni* „a batjocori, a ruşina”; *cruci* s.f. *pl. tant.* „cimitir” (cf. *merem* ***între cruci*** „mergem la cimitir” – Crişana, informaţie orală); *gâlci* „guturai”, accepţie explicabilă prin faptul că declanşarea amigdalitei este întovărăşită de o stare proastă a căilor respiratorii; *gloată* a dezvoltat înţelesul „nevastă”, atestat încă de S. Liuba şi A. Iana (1895), de la cel de „copii ai unei familii”, întrucât prezenţa acestora atestă indirect prezenţa unei soţii; *gimbaş* (var. de la *geambaş*) semnifică „isteţ”, poate, pentru că acţiunea de „a face negustorie cu cai şi, mai ales, cu cei greu vandabili” presupune inteligenţă; verbul corespunzător, prin restrângere, a conturat un înţeles legat de ocupaţia geambaşului: *gimbăşi* „a striga la cai”. Verbul *conăcări*, „a exercita rolul de *conăcar* în ceremonialul nunţii” (SDLR, s.v.) figurează în *Glosar* cu înţelesul „a ajuta”, în esenţă, acţiunea ritualică reprezentând o întrajutorare a mirelui, a familiei acestuia, iar *curăţa*, cunoaşte o specializare de sens „a castra animale”.

3. *Glosarul de termeni dialectali din satul Racoviţa, judeţul Timiş* oferă cititorului „un eşantion lexical contemporan” din aria Banatului, căci, înainte de toate, lucrarea constituie un *instrument de lucru indispensabil* în cercetarea dialectală a zonei. Prin informaţia „de ultimă oră”, din *Glosar*, se poate constata starea actuală a limbii române, la nivel de grai, sub aspectul vocabularului, într-o localitate bănăţeană. Ştergerea frontierelor dialectale şi, implicit, dispariţia graiurilor, preconizată pentru un viitor apropiat, cel puţin după documentul pe care îl constituie prezentul *Glosar*, ar putea să mai aibă de aşteptat. Deocamdată, idiomul din satul Racoviţa–Timiş nu pare ameninţat de vreo primejdie în privinţa existenţei sale. Lucrarea publicată atestă, pentru vocabularul local, stratificarea lexicală în concordanţă cu istoria limbii: conservarea unor lexeme moştenite sau împrumutate, din epoca de început a limbii române, penetrarea ulterioară a unor regionalisme din limbile învecinate, care particularizează graiul, precum şi existenţa unor formaţii interne, confirmând capacitatea creatoare a graiului prezentat. Important este faptul că în acest proces sunt antrenate resursele proprii, unele arhaice, a căror valorificare şi reciclare duce la apariţia de noi vocabule, cum este derivatul inedit *nelăţit* „murdar”. Aparent suspect, la analiză, acesta dovedeşte un mecanism funcţional care respectă, etapă cu etapă, procesele de evoluţie a graiului. Adjectivul menţionat reprezintă un lexem specific graiului local. Altele se regăsesc în graiurile limitrofe (Oltenia): *iutican* (*iucican*), atestând fie o anumită dinamică a produsului lexical finit, fie aceleaşi tendinţe creatoare la nivelul ramificaţiilor teritoriale ale dacoromânei. Trebuie să adăugăm, alături de acestea, împrumuturile neologice în număr sporit.

Prin corpusul de cuvinte realizat, prezentul *Glosar* aduce un preţios material dialectal pentru toţi cei interesaţi de stadiul actual de evoluţie a graiului dintr-o comunitate bănăţeană, emblematică pentru aria sud-vestică din care face parte, în sensul conservării şi diversificării particularităţilor dialectale, precum şi al statutului

BDD-V662 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:44 UTC)

său ca subdiviziune teritorială a dacoromânei. Atâta timp cât un grai dispune de creativitate, păstrându-şi, totodată capacitatea de absorbţie a unor împrumuturi externe, destinul său „lingvistic" nu este periclitat.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE. SIGLE

Anon. Car. = Anonymus Caransebesiensis [„Dictionarium valachico-latinum", vechi glosar român-latin, cca 1650]. Publicat de Gr. Creţu în revista „Tinerimea română", [...], sub direcţiunea lui Grigorie G. Tocilescu, serie nouă, vol. I, fasc. III, Tipografia Corpului Didactic, Bucureşti, 1898, p. 320–380.

Chircu 2012 = Adrian Chircu, *Un vechi sufix adverbial regional: -**ul***, în *Lucrările celui de-al XIV-lea Simpozion Internaţional de Dialectologie (Cluj-Napoca, 16–17 septembrie 2010)*, Editura Argonaut–Editura Scriptor, Cluj-Napoca, 2012.

Ciauşanu 1931 = G. F. Ciauşanu, *Glosar de cuvinte din judeţul Vâlcea*, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1931 (Academia Română. Memoriile Secţiunii literare. Seria III. Tom. V. Mem. 6).

Costin 1926 = Lucian Costin, *Graiul bănăţean (Studii şi cercetări)*, Institutul de Arte Grafice „Cartea Românească", Timişoara, 1926.

Costin 1934 = Lucian Costin, *Graiul bănăţean*, [vol.] II, Turnu-Severin, Tipografia Luiza I. Niculescu şi Ion N. Bojneagu, 1934.

DA = *Dicţionarul limbii române*. [Literele] *A–B*, Librăriile Socec & Comp. şi C. Sfetea, Bucureşti, 1913; *C*, Tipografia ziarului Universul, Bucureşti, 1940; *D–DE* Universul. Întreprindere Industrială a Statului, Bucureşti, 1949; *F–I*, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului. Imprimeria naţională, Bucureşti, 1934; *J–Lojniţă*, Tipografia ziarului Universul SA, Bucureşti, 1937, 1940, 1948.

Dimitrescu 1958 = Florica Dimitrescu, *Note asupra relaţiei dintre diminutive şi augmentative în limba română*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan. Cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, p. 241–255.

DLR = *Dicţionarul limbii române*. Serie nouă, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1965 şi urm.

FD = „Fonetică şi dialectologie", Bucureşti, I, 1958 şi urm.

Gămulescu 1974 = Dorin Gămulescu, *Elemente de origine sârbo-croată ale vocabularului dacoromân*, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1974.

Glosar = Simion Todorescu-Răcoviceanu, *Glosar de termeni dialectali din satul Racoviţa, judeţul Timiş*, Editura Eurostampa, Timişoara, 2013.

Iordan 1950 = Iorgu Iordan, *Note sintactice*, în SCL, I, 1950, nr. 1, p. 275–276.

Liuba–Iana 1895 = Sofronie Liuba şi Aurelie Iana, *Topografia satului şi hotarului Măidan*. Urmată de *Studiu despre celţi şi numele de localităţi*, de dr. At. M. Marinescu, Tiparul Tipografiei Diecezane, Caransebeş, 1895.

Mărgărit 2005 = Iulia Mărgărit, *Ipoteze şi sugestii etimologice. Note şi articole*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005 („Etymologica" 18).

Mărgărit 2011 = Iulia Mărgărit, *Atestări „involuntare"*, în FD, XXX, 2011, p. 27–33.

Mărgărit 2013 = Iulia Mărgărit, *Pe marginea unui glosar dialectal. Atestări „involuntare" (II)*, în FD, XXXII, 2013, p. 95–102.

MDA = *Micul dicţionar academic*, vol. I. *Literele A–C*, 2001; vol. II, *Literele D–H*, 2002; vol. III. *Literele I–Pr*, 2003; vol. IV. *Literele Pr–Z*, 2003, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2001–2003.

Novacoviciu 1924 = Emilian Novacoviciu, *Cuvinte bănăţene*. Adunate de..., Tipografia Felix Weiss, Oraviţa, 1924; Partea II. Culese de..., Tipografia Josif Kaden, Oraviţa, 1931.

Pamfile 1910 = Tudor Pamfile, *Industria casnică la români. Trecutul şi starea ei de astăzi. Contribuţiuni de artă tehnică şi populară*, Tipografia „Cooperativa", Bucureşti, 1910 (Din vieaţa poporului român. Culegeri şi studii, VIII).

BDD-V662 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:44 UTC)

Paşca 1928 = Ştefan Paşca, *Glosar dialectal*. Alcătuit după material cules de corespondenţii din diferite regiuni, Cultura Naţională, Bucureşti, 1928 (Academia Română. Memoriile secţiunii literare. Seria III. Tom. IV. Mem. 3).
SCL = „Studii şi cercetări lingvistice", Bucureşti, I, 1950 şi urm.
SDLR = August Scriban, *Dicţionaru limbii româneşti (Etimologii, înţelesuri, exemple, citaţiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*. Ediţiunea întâia, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună", Iaşi, 1939.
TD – Nistru = Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Graiuri româneşti de la est de Nistru*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2012.
Todorescu-Răcoviceanu 2009 = Simion Todorescu-Răcoviceanu, *Glosar de termeni din comuna Racoviţa, judeţul Timiş*, Editura de Vest, Lugoj, 2009 (Tezaur Bănăţean).

QUELQUES OBSERVATIONS CONCERNANT LE VOCABULAIRE DU VILLAGE RACOVIŢA – TIMIŞ
(*Résumé*)

Conformément à l'ouvrage récemment apparu, *Glosar de termeni dialectali din satele Racoviţa, judeţul Timiş* de Simion Todorescu-Racoviceanu, l'auteur se propose de décrire le parler de la localité mentionneé. En étudiant de près la structure stratifiée du parler (archaïsmes d'origine latine, anciens emprunts slaves, emprunts ultérieus des langues avoisinantes, créations internes), l'ouvrage rélève la physionomie clairement contourée et conservée du vocabulaire local, en repousant, momentanément, la théorie de l'effacement (total) des particularités régionales et le nivellement des parlers sous l'ínfluence de la langue littéraire.

Cuvinte-cheie: *realitate dialectală, cuvânt titlu, derivat, derivativ, creaţie internă.*
Mots-clefs: *réalité dialectale, mot-titre, dérivé, dérivatif, création interne*.

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan–Al. Rosetti"
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, 13
dialectologie@yahoo.com

BDD-V662 © 2015 Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:44 UTC)